

Research Paper

Nuclear Diplomacy and International Obligations: A Comparative Analysis of Iran's Approach to the NPT in the Light of International Law and Imami Jurisprudence

Ebrahim Mahmoudi¹, Mehdi Hatami^{*2}, Farid Azadbakht³

1. PhD student, Department of International Law, Faculty of Law and Political Science, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran
2. Associate Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Kurdistan, Iran
3. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law and Political Sciences, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran

ARTICLE INFO

Abstract

PP: 606-626

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Three principles of the NPT, Imamiyyah jurisprudence, NPT Practic makers.*

This article has been prepared using a descriptive-analytical method and based on the use of primary and secondary sources, referring to numerous books, sources and documents. The advantages and high potential of using nuclear energy increase the enthusiasm of governments to employ this technology in various domestic and international arenas. The problems become apparent when the use of this energy by countries in non-peaceful fields, especially the production of nuclear weapons and their use against other countries, poses a serious threat to international peace and security. This has caused a sharp disagreement between nuclear and non-nuclear countries in the use of this energy to the extent that it has faced restrictions on its peaceful use. To solve this problem and in order to organize and control the nuclear activities of countries; numerous international agreements and treaties have been concluded so far, the most important of which is the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT). This treaty is based on three principles; Non-proliferation of nuclear weapons, peaceful use of nuclear energy, and general and complete nuclear disarmament have been concluded. In this study, an attempt is made to examine the Imamiyyah jurisprudence, which includes jurisprudential rulings and evidence, including Quranic verses, jurisprudential rules, and the narrations of religious leaders, regarding the use of energies used by the human race, especially nuclear energy, and the three principles governing the NPT on the one hand, and the recent international treaties and decisions that have been concluded as an interpretation of the NPT and have been defined under the general title of NPT Practic makers on the other hand. Based on the findings of this study, it seems that the foundations of the NPT principles and the Imamiyyah jurisprudential system are in most cases fully compatible, but the NPT Practic makers have acted in most cases in conflict with the principles of the aforementioned treaty.

Citation: Mahmoudi, E., Hatami, M., Azadbakht, F. (2024). **Nuclear Diplomacy and International Obligations: A Comparative Analysis of Iran's Approach to the NPT in the Light of International Law and Imami Jurisprudence.** Quarterly Journal of Geography (Regional Planning), 14(54), 606-626

DOI:10.22034/JGEOQ.2025.315696.3418

* **Corresponding author:** Mehdi Hatami, **Email:** hatamilaw@uok.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Nuclear energy, as one of the emerging energies, has been able to help improve the quality of life and the well-being and comfort of the people. It is the duty of governments to use this capacity and opportunity appropriately and, given the limited resources of fossil energy and their polluting and unhealthy nature, to localize and replace clean energies, especially nuclear energy. Countries can use nuclear energy, given its extraordinary capabilities, both in peaceful fields, including electricity generation, medical technologies, agriculture and others, and in non-peaceful fields, including military uses and the manufacture of nuclear weapons. For this reason, many regulations and treaties have been concluded in the international arena between countries in the world for the peaceful use of nuclear energy and the control and non-proliferation of nuclear weapons, and the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons is the most important treaty in this regard. The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (or NPT for short) consists of a preamble and eleven articles.

Methodology

A comparative review should be conducted.

Results and Discussion

Nuclear science is one of the new fundamental sciences that most countries are constantly competing to achieve its advantages and capabilities and by conducting nuclear tests and arms races, they demonstrate their power against other countries, and this situation has seriously endangered international peace and security. After the nuclear tests of nuclear

countries and after the end of World War II, measures were taken by countries to control and restrict international nuclear activities, which resulted in numerous international agreements and treaties, including the Comprehensive Test Ban on Nuclear Tests and others, and especially the ratification of the Statute of the International Atomic Energy Agency is a turning point in this regard.

Conclusion

One of the most important treaties in the field of international nuclear law is the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), which is based on three basic principles: Non-proliferation of nuclear weapons, peaceful use of nuclear energy, and general and complete nuclear disarmament. The principle of non-proliferation and the principle of nuclear disarmament are in fact necessary and indispensable to each other, meaning that the goals of each of these two principles are more achievable by realizing the other, although each of these principles can be implemented alone. On the other hand, the peaceful use of nuclear energy helps countries meet their energy needs, including electricity, improve health and provide medicine and treat various incurable diseases, improve agricultural seeds, raise the quality level of crops, and provide food and fight poverty, etc. It is of great importance that the weight of the benefits of using nuclear energy is heavier compared to its disadvantages, especially the manufacture of nuclear weapons. Therefore, the majority of schools, religions, and various political tendencies have certainly not denied or prohibited the peaceful use of nuclear energy.

References

1. Azghandi, Alireza; Roshandel, Jalil, (2010), Contemporary Military and Strategic Issues. Tehran: Organization for the Study and Compilation of Humanities Books at Universities (SAMAT), Center for Research and Development of Humanities, Second Edition.
2. Joines, Daniel, (2015), Interpretation of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, translated by Ebrahim Gol-Alireza, Karimi-Siamak, Ismkhani-Reza, Khorsandi Publications.
3. Hatami, Mehdi, (2010), Review of Legal Controversies Regarding the Peaceful Use of Nuclear Energy, PhD Thesis, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran.

4. Hatami, Mehdi, (2019), Studying the Compliance of the Rules Governing the Non-Proliferation Security Initiative with International Law, Critical Research Paper on Humanities Texts and Programs, Year 20, Issue 11.
5. Hanan, Hamid Reza and Alavi Vosoughi, Yousef, (2019), Rereading the Jurisprudential Principles of the Sanctity and Prohibition of the Production and Use of Nuclear Weapons, Studies in Islamic Jurisprudence and Law, Year 12, Issue 22.
6. Rahmani, Mohammad, (2010), "Prohibition of the Use of Weapons of Mass Destruction from the Perspective of Religions", Tolo Noor Quarterly. No. 6
7. Rostami Najafa Abadi, Hamed et al., (2019), The crime of acting against humanity by means of nuclear weapons from the perspective of jurisprudence with the approach of the Supreme Leader's fatwa, Quarterly Journal of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Year 13, No. 4.
8. Rezaei Pishrobat, Saleh, (2013), Reflection on the legal aspects of the safety of nuclear facilities in Iran, Journal of Radiation Measurement and Safety, Volume 1, No. 2.
9. Ruben Michelson, David, (1977), Atomic Energy at the Service of Humanity, Translated by Hadi Gholam Shoa, Book Translation and Publishing Company.
10. Saed, Nader, (2004), Development of Peaceful Nuclear Knowledge and Technology in International Law Documents and Doctrines, Defense Policy Quarterly, Year 12, Issue 46.
11. Saed, Nader, (2005), International Law and the Non-Proliferation System of Nuclear Weapons. Shahr Danesh Legal Studies and Research Institute Publications. First Edition.
12. Saed, Nader, (2007), Judicial Guarantee of Iran's Rights on Peaceful Nuclear Development, Disarmament Research Journal, Year 1, Issue 2.
13. Shafe, Mir Shahbiz, (2001), Legal System Governing Nuclear Weapons, Defense Policy Journal, Issue 35.
14. Shahbazi, Aramesh, (2015), PSI in the Mirror of International Law, Legal Studies and Research Institute Publications, First Edition.
15. Tabatabaei, Mohammad Hossein (2011), Al-Mizan in the Interpretation of the Quran. Translated by Seyyed Mohammad Baqir Mousavi Hamedani. Volume 2. Qom: Islamic Publications Office. Thirty-second edition.
16. Tusi, Abu Jafar (1407 AH), Muhammad ibn al-Hasan. Tahdhib al-Ahkam. Volume 4. Tehran. Dar al-Kutb al-Islamiyya
17. Davudi Limuni, Saeed; Davudi Limuni, Alireza, (2015), "The Jurisprudential Necessity of a Nuclear Weapon-Free Zone Plan: The Prohibition of Nuclear Weapons from the Perspective of International Law and Islam", Quarterly Journal of Comparative Research on Islamic and Western Law. Year 2. Issue 3.
18. Mumtaz, Jamshid, (1998), International Law of Weapons of Mass Destruction, translated and researched by Amir Hossein Ranjbarian, Dadgostar Publishing.
19. Mumtaz, Jamshid, (1998), The Legitimacy of the Use of Nuclear Weapons in Public International Law, Defense Policy Journal, Issue 25. English Sources:
20. D.M.Edward,(1984),international legal aspects of nuclear weapons,I.C.L.Q,vol 37.
21. Goldblat, Jozef,(1982), Agreements for Arms Control: A Critical Survey. Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
22. International Law Association,(2000),Final Report of the Committee on the Formation of Customary (General) International Law.Statement of Principles Applicable to the Foemation of General Customary International Law, Report of the Sixty-Ninth Conference,London.
23. Mathews R. and Mc cormack T.(1999) " The Relationship between International Humanitarian Law and Arms Control " , in: H.Durham and T. Mc Cormack, " The Changing face of Conflict and Efficacy of International Humanitarian Law" , London, Kluwer Law International, p.75.

24. United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Vienna, 26 March-24 May (1968).
25. Mason, Willrich, (1968), The non-proliferation treaty, The Michael Company Law Publisher.
26. McClinchey D., (15 March 2004), "anti-Proliferation Effort Will Receive No Separate Funding, Personnel", government Executive Magazine,.
27. Tempest, R., (sep. 6, 1993), China Demands us Apology; search of ship fails to find warfare chemicals, Chicago sun time.
28. Valencia M. J., (2005), The Proliferation Security Initiative: Making Waves in Asia Adelphi paper.
29. Valencia M. J., (2006), Comments on the Proliferation Security Initiative: Coming in from the Cold. Austral Policy Forum.

مقاله پژوهشی

دیپلماسی هسته‌ای و تعهدات بین‌المللی: تحلیل تطبیقی رویکرد ایران به معاهده ان.پی.تی در پرتو حقوق بین‌الملل و فقه امامی

ابراهیم محمودی - دانشجوی دکتری، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران
مهدی حاتمی* - دانشیار، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، کردستان، ایران
فرید آزاد بخت - استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۶۰۶-۶۲۶</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>این مقاله با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی و براساس استفاده از منابع دست اول و دست دوم با مراجعه به کتب، منابع و اسناد متعدد تدوین گردیده است. مزایا و قابلیت بالای استفاد از انرژی هسته‌ای اشتیاق دولت‌ها را در خدمت گرفتن این فناوری در عرصه‌های مختلف داخلی و بین‌المللی روزبروز بیشتر می‌کند. اشکال زمانی آشکار می‌گردد که استفاده از این انرژی توسط کشورهای در زمینه غیرصلح آمیز و مخصوصاً ساخت سلاح‌های هسته‌ای و بکارگیری آنها علیه سایر کشورها استفاده گردد و صلح و امنیت بین‌المللی را با خطر جدی روبرو نماید. این امر باعث اختلاف نظر شدیدی بین کشورهای هسته‌ای و غیر هسته‌ای در استفاده از این انرژی شده است تا جایی که جنبه استفاده صلح آمیز از آن را با محدودیت‌هایی مواجه نموده است. برای حل این معضل و در راستای نظارت و کنترل کامل و مستمر بر فعالیت‌ها و اقدامات هسته‌ای دولت‌ها؛ قراردادهای تفاهات مختلف بین‌المللی در این خصوص شکل گرفته است که معاهده عدم اشاعه جنگ افزارهای اتمی (ان.پی.تی) از مهم‌ترین آنها بشمار می‌رود این پیمان بر سه اصل؛ عدم اشاعه تسلیحات اتمی، استفاده مسالمت آمیز از انرژی اتمی و خلع سلاح عمومی و کامل هسته‌ای منعقد گردیده است. در این تحقیق سعی بر نظر فقه امامیه که مشتمل بر احکام و ادله فقهی از جمله؛ آیات قرآنی، قواعد فقهی و روایت بزرگان دین است در خصوص استفاده از انرژی‌ها مورد استفاده نسل بشر خصوصاً انرژی هسته‌ای و اصول سه‌گانه حاکم بر ان.پی.تی از یک طرف و معاهدات و تصمیمات بین‌المللی متأخری که در مقام تفسیر ان.پی.تی منعقد شده‌اند و تحت عنوان کلی رویه سازان ان.پی.تی تعریف شده‌اند از طرف دیگر مورد بررسی تطبیقی قرار گیرد. بر اساس یافته‌های این تحقیق به نظر می‌رسد مبانی اصول ان.پی.تی و نظام فقهی امامیه در غالب موارد سازگاری کامل دارند، لکن رویه سازان ان.پی.تی در بیشتر موارد در تعارض با اصول معاهده مذکور حرکت کرده است.</p>

استناد: محمودی، ابراهیم، حاتمی، مهدی، آزادبخت، فرید. (۱۴۰۴) **دیپلماسی هسته‌ای و تعهدات بین‌المللی: تحلیل تطبیقی رویکرد ایران به معاهده ان.پی.تی در پرتو حقوق بین‌الملل و فقه امامی.** فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، ۱۴(۵۴)، ۶۰۶-۶۲۶

DOI:10.22034/JGEOQ.2025.315696.3418

مقدمه

انرژی هسته‌ای به عنوان یکی از انرژی‌های نو ظهور توانسته به ارتقاء سطح کیفیت زندگی و رفاه و آسایش مردم کمک کند و این وظیفه دولت‌ها است تا از این ظرفیت و فرصت به نحو مناسب استفاده کرده و با توجه به محدودیت منابع انرژی‌های فسیلی و در عین حال آلاینده و ناسالم بودن آنها، نسبت به بومی‌سازی و جایگزین نمودن انرژی‌های پاک بویژه انرژی هسته‌ای اقدام نمایند. کشورهای می‌توانند از انرژی هسته‌ای با توجه به قابلیت فوق‌العاده آن هم در زمینه صلح آمیز از جمله؛ تولید برق، فناوری‌های پزشکی، کشاورزی و غیره و هم در زمینه موارد غیر صلح آمیز از جمله مصارف نظامی و ساخت سلاح هسته‌ای استفاده نمایند به همین دلیل هم تاکنون در عرصه بین‌المللی مقررات و معاهدات زیادی بین کشورهای جهان در جهت استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای و کنترل و عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای منعقد گردیده است و معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای مهمترین معاهده در این رابطه است. معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (یا به اختصار ان.پی.تی) مشتمل بر یک مقدمه و یازده ماده است. که در سال ۱۹۶۸ مورد توافق کشورهای هسته‌ای و بیشتر کشورهای غیر هسته‌ای قرار گرفته و سال ۱۹۷۰ لازم الاجرا شده است. این معاهده بر سه اصل استوار است؛ اول - عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای دوم - استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای و سوم - خلع سلاح عمومی و کامل هسته‌ای. اکثر دولت‌ها در تلاشند تا با پیوستن به این معاهده و استفاده از کمک‌های آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در زمینه فناوری‌های هسته‌ای از این انرژی جهت توسعه عرصه‌های مختلف کشور خود استفاده نمایند. در این شرایط کشورهای اسلامی نیز لازم است برای بهره‌مندی از قابلیت‌های استفاده صلح آمیز از این انرژی برای رفع نیازمندی‌های افراد جامعه اسلامی، با در نظر گرفتن احکام و مبانی شریعت اسلام و فتاوی معتبر فقهی، تصمیمات و مقررات متناسب با مقتضیات و شرایط حاکم بر حقوق بین‌الملل هسته‌ای را وضع و اجرا نمایند. لذا در این مقاله بر آنیم در خصوص سه اصل مندرج در معاهده مذکور به لحاظ مقررات و رویه‌های جاری حقوق بین‌الملل هسته‌ای از یک طرف و جواز یا عدم جواز استفاده از این انرژی نوظهور مبتنی بر اصول و مبانی شریعت اسلامی و فقه امامی از سوی دیگر مورد مطالعه تطبیقی قرار دهیم.

معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای

معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای (ان.پی.تی) در ژوئن ۱۹۶۸ به تصویب مجمع عمومی ملل متحد رسید. به موجب این معاهده، دولت‌های غیرهسته‌ای متعهد می‌شوند دست به تولید و تحصیل این سلاح نزنند (ماده ۱). دولت‌های هسته‌ای نیز متعهد می‌شوند که به هیچ دولت فاقد سلاح هسته‌ای این گونه سلاح‌ها را منتقل نکنند و در ساخت آنها نیز هیچ گونه کمکی ننمایند. (ماده ۲) مطابق با ماده ۴ این پیمان، استفاده مسالمت آمیز از انرژی اتمی حق مسلم تمامی کشورهای است و جهت اعمال این حق کشورها بایستی ابتدا مطابق ماده ۳ پیمان، توافقنامه‌ای را آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به منظور اعمال نظارت پادمانی آژانس و احراز عدم انحراف با آن کشور منعقد نماید. کشورهای هسته‌ای براساس ماده ۶ پیمان بایستی با ایجاد مقدماتی نسبت به امحاء و خلع تسلیحات هسته‌ای اقدام نمایند. یکی از اختیاراتی که به موجب ماده ۱۰ پیمان به کشورهای عضو پیمان داده شده اینست که در صورتی عضو احساس نماید که مفاد پیمان در تضاد با منافع و مصالح داخلی کشورشان است بتوانند نسبت به خروج از پیمان اقدام نمایند.

تفاهم و چشم‌انداز اولیه این پیمان برای ۲۵ سال در نظر گرفته شده بود و محدود به این مدت نیز مورد انعقاد قرار گرفت، اما سال ۱۹۹۵، کنفرانسی با حضور ۱۷۵ کشور عضو پیمان در مورد تعیین تکلیف قطعی در مورد اتمام مدت و یا تمدید اعتبار پیمان ترتیب گردید که نهایتاً این اعضاء پیمان عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای را بصورت دائم تمدید نمودند.

اصول سه‌گانه ان.پی.تی

ان.پی.تی بر سه اصل اساسی استوار است: منع گسترش سلاح هسته‌ای، استفاده صلح آمیز از انرژی هسته‌ای و خلع سلاح عمومی هسته‌ای. در زیر به تشریح این سه مقوله می‌پردازیم:

• الف - منع گسترش سلاح هسته ای

" گسترش سلاح هسته ای مدت هاست که اصلی ترین نگرانی امنیت داخلی بین المللی به حساب می آید. در طی جنگ سرد، این نگرانی تا حد زیادی - اگرچه نه منحصرأ - به نگرانی درباره گسترش عمودی سلاح های هسته ای میان دولت ها و به دست ابر قدرت ها محدود بود؛ اما پس از جنگ سرد، دامنه این نگرانی ها به گسترش افقی سلاح های هسته ای، یعنی هم به دولت ها و هم به بازیگران غیر دولتی که دارندگان جدید سلاح های هسته ای به شمار می آمدند، توسعه یافت "

موضوع منع گسترش یا عدم اشاعه سلاح هسته ای در مواد (۲۰) ان.پی.تی مورد توجه قرار گرفته است و عمل به این تکلیف هم شامل اعضای دارای سلاح هسته ای (موضوع ماده ۱) و هم شامل اعضای فاقد سلاح هسته ای است (موضوع ماده ۲).

از زمان پایان جنگ سرد، موارد واقعی یا مشکوک قابل توجه فراوانی از گسترش افقی سلاح های هسته ای و فناوری های مرتبط با آن وجود داشته است؛ از جمله موارد عراق، هند، پاکستان، کره شمالی، لیبی، ایران و سوریه. این تهدیدها به ویژه تهدید گسترش افقی سلاح های هسته ای، همچنان ورد زبان مقام های دولتی و در کانون طیف وسیعی از اقدامات منع گسترش و مبارزه مؤثر و فعال علیه گسترش سلاح های هسته ای است. در عرصه سازمان های بین المللی، عرصه هنجاری مسائل منع گسترش اغلب موضوع قطعنامه های مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل متحد و البته موضوع کار آژانس بین المللی انرژی اتمی و گروه غیررسمی عرضه کنندگان سوخت هسته ای بوده است. (ابراهیم گل و سایرین، ۱۳۹۴، ۸۳-۸۲). و در بحث عدم گسترش و اشاعه سلاح ها شاهد اعمال رویه هایی از سوی کشورها، سازمان ها و گروههای فعال در عرصه انرژی هسته ای نسبت به تفسیر و اجرای مفاد ان.پی.تی بویژه مواد اولیه آن هستیم.

• ب- استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای

کاربرد انرژی اتمی صرفاً به ساخت و تولید بمب و جنگ افزارهای هسته ای محدود نمی شود. امروزه، این انرژی و فناوری در بسیاری از زمینه های صلح جویانه دیگر نیز از قبیل پزشکی، کشاورزی، صنعتی، باستانشناسی و ... به کار گرفته می شود. (روبن میکل سون، ۱۳۵۶، ۶۸-۲۹)

حق استفاده صلح آمیز از انرژی اتمی برای اولین بار در ماده ۴ ان.پی.تی برای کشورهای عضو معاهده در نظر گرفته شد. اسناد بین المللی تعریف مشخص و صریحی از عبارت استفاده صلح آمیز انرژی اتمی ارائه نشده است. بنابراین نقش رویه بعدی دولت ها و سایر سازمان های فعال در زمینه حقوق هسته ای در تعریف و تفسیر عبارت صلح آمیز یا غیر صلح آمیز بودن استفاده از انرژی اتمی برای کشورهای غیر هسته ای در عرصه اجرا بیشتر نمایان می گردد. تمییز بین استفاده مسالمت آمیز و غیر مسالمت آمیز از انرژی هسته ای در کنونی حقوق بین الملل با دو معیار قابل سنجش است؛ اولاً اینکه برای دستیابی به اهداف نظامی بکار گرفته نشده باشند، ثانیاً در جهت تولید و ساخت جنگ افزار و تجهیزات انفجاری هسته ای سوق پیدا نکنند (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۱، ۱۵۰). مقصود از اهداف نظامی مندرج در اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی را می توان با توجه به شرح مذاکرات اولیه در تهیه و تنظیم این اساسنامه و نیز اقدامات و رویه بعدی دولت ها به دو نوع هدف نظامی مستقیم و هدف غیر مستقیم نظامی تفسیر نمود. بر این اساس هر قسم بکارگیری انرژی اتمی برای اهداف نظامی و جنگی، ساخت و بکارگیری تسلیحات اتمی و همینطور هرگونه اقدامات لجستیکی و پشتیبانی از جمله؛ بکارگیری انرژی هسته ای در جهت تأمین برق پادگان های نظامی یا در جهت تقویت نیروی محرکه ناوهای جنگی و زیر دریایی نظامی، در واقع انحراف انرژی هسته ای بسمت بکارگیری جنگی و اهداف نظامی تلقی خواهد شد (D.M, 1984, 2).

پیمان عدم اشاعه تسلیحات سلاح هسته ای معیار دوم را مورد تأکید قرار داده است. بر اساس این پیمان بکارگیری فناوری هسته ای زمانی مسالمت آمیز است که منتهی به تولید و ساخت جنگ افزار و تجهیزات انفجاری هسته ای نگردد (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۱، ۱۵۲).

البته باید توجه داشت بکارگیری نظامی انرژی هسته ای در مواردی از جمله استفاده در نیروی محرکه ناوهای نظامی و زیر دریایی های جنگی بوسیله راکتورهای اتمی مشمول معاهده منع گسترش تسلیحات هسته ای نمی گردد، به همین دلیل هیچ کدام از مواد معاهده مخالف بکارگیری انرژی هسته ای در جهت اهداف مذکور نمی گردد (Mason, Willrich, 1968, 69).

• ج- خلع سلاح و کنترل تسلیحات هسته‌ای

از زمانی که نخستین بمب‌های اتمی بر روی شهرهای هیروشیما و ناگازاکی فرو ریخته شدند، کاملاً مشخص گردید که غول از چراغ جادو بیرون آمده است. از آن پس جامعه بین‌المللی با این نگرانی روبه‌رو گردید که چگونه این غول را مهار کرده و مجدداً به چراغ بازگردانند. (شافع، ۸، ۱۳۸۰)

ماده ۶ ان‌پی‌تی به مسأله خلع سلاح هسته‌ای می‌پردازد که در مورد کشورهای صاحب سلاح هسته‌ای تصویب گردیده است. خلع سلاح هسته‌ای به معنای خاص عبارت است از تقلیل جنگ افزارهای هسته‌ای کشورهای هسته‌ای چه از حیث مقدار و تعداد و چه از حیث کیفیت و توان جنگی آنها. ممکن است تقلیل سلاح هسته‌ای بصورت جزئی و محدود باشد یا بصورت عمده و گسترده، در اینصورت موضوع خلع سلاح کامل هسته‌ای و یا خلع سلاح جزئی هسته‌ای مطرح می‌گردد. با تکامل جنگ افزارهای هسته‌ای، سنجش و سطح بندی جنگ افزارهای هسته‌ای کار راحتی نبوده و دارای پیچیدگی است، به نحوی که اندازه‌گیری میزان اثرگذاری یا دقت جنگ افزار هسته‌ای از یک طرف و قدرت این سلاح‌ها در بی‌اثر کردن پدافندهای نیروی مقابل و میزان تاب‌آوری آنها از طرف دیگر بر پیچیدگی موضوع می‌افزاید. با توجه محدوده جغرافیایی می‌توان خلع سلاح هسته‌ای را مربوط به منطقه‌ای خاص یا قلمرو ملی یک کشور در نظر گرفت و بر آن اساس کاهش یا امحاء جنگ افزارهای هسته‌ای در محدوده منطقه‌ای و ملی مورد مطالبه قرار داد. در حوزه حقوق بین‌الملل، سه مفهوم در رابطه با خلع سلاح هسته‌ای مصطلح گردیده است: خلع سلاح هسته‌ای کشور بازنده، تقلیل یا امحاء جنگ افزارهای هسته‌ای در قلمرو ملی کشور بازنده جنگ از طریق معاهده بین‌المللی، امحاء کامل جنگ افزارهای هسته‌ای در تمام دنیا (ازغندی و روشندل، ۲۳۰، ۱۳۸۹).

فرآیند خلع سلاح و کنترل تسلیحات هسته‌ای به تناسب تحولات تاریخی، تغییرات و مفاهیمی به خود گرفته که با تصورات و پندارهای اولیه در خصوص شکل‌گیری و تکامل آنها فاصله زیادی دارد. در دهه ۱۹۵۰ عبارت "کنترل تسلیحات هسته‌ای" به منظور تبیین و توجیه انعقاد یک پیمان بین‌المللی برای محدود کردن رقابت‌های جنگ‌افزاری و در مقایسه با عبارت "خلع سلاح هسته‌ای" بکار گرفته می‌شد. اما اکنون چنان معنای موسعی دارد که عبارت "خلع سلاح" و سایر مفاهیم نظیر آن، به عنوان جزئی از آن محسوب می‌گردد (Goldblat, 1982, 15). بنابراین ماهیت و مکانیزم جدید کنترل جنگ‌افزارها مبتنی است بر: ثابت نگه داشتن، تلاش در جهت کاهش یا امحاء جنگ‌افزارهای هسته‌ای، ممانعت از انجام عملیات نظامی خاص با استفاده از جنگ افزارهای هسته‌ای، نظام‌مندسازی و قانونمند کردن بکارگیری جنگ‌افزارهای هسته‌ای، ممنوعیت جابجایی و انتقال ادوات و تجهیزات خطرناک هسته‌ای، به حداقل رساندن احتمال درگیری‌های اتمی، محدودیت‌سازی بکارگیری جنگ‌افزارهای هسته‌ای در مخاصمات نظامی و اطمینان بخشی بین کشورها از طریق شفافیت‌سازی در موارد بکارگیری جنگ‌افزارهای هسته‌ای (Mathews. and Mc Cormack, 1999, 75).

در حال حاضر مفهوم به نظر می‌آید کنترل جنگ‌افزار هسته‌ای شامل کلیه اقداماتی که در جهت متوقف کردن یا تقلیل و کنترل فعالیت کشورها پیرامون حفظ و یا افزایش قدرت هسته‌ای خود از طریق ساخت جنگ‌افزارهای هسته‌ای انجام می‌گیرد به موازات امحاء جنگ‌افزارهای هسته‌ای موجود در زرادخانه هسته‌ای یا خلع سلاح به مفهوم خاص کلمه، می‌گردد (ساعد، ۱۳۸۶، ۴۰).

هدف مستقیم فرآیند خلع سلاح و کنترل تسلیحات هسته‌ای به منظور تقلیل و محدودسازی ذخیرگاه‌های موجود و جلوگیری از بسط و اشاعه جنگ‌افزارهای هسته‌ای در آتی و در آخر انهدام و از بین بردن جنگ‌افزارهای هسته‌ای دنبال می‌گردد. هر چند این هدف به عنوان هدف اصلی موضوع خلع سلاح و کنترل جنگ‌افزارهای هسته‌ای در نظر گرفته می‌شود، اما این هدف نشأت گرفته از هدفی والا که همانا؛ الغاء و توقف جنگ و نیز بر پایی صلح و امنیت پایدار در تمامی عرصه‌ای بین‌المللی و تمامی اوقات و لحظات می‌باشد (ساعد، ۱۳۸۶، ۳۹). لذا مهمترین هدف از خلع سلاح حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است. استقرار صلح پایدار بدون خلع سلاح به واقعیت نمی‌پیوندد بلکه چنین وضعیتی که شبیه آتش زیر خاکستر است و می‌توان گفت صلح مسلح است. به تعبیری خلع سلاح هدف غایی نبوده بلکه ابزاری است در جهت دستیابی به هدفی متعالی تر و آن تشکیل امنیت جهانی می‌باشد. امنیت حاصل از توقف و خلع سلاح کامل، زمینه برقراری تأمینات و رفاهیات اجتماعی، استانداردسازی محیط طبیعی و زیستی

و نیز برکندن سایه فقر و فلاکت را به ارمغان خواهد آورد و در پناه برقراری همزیستی صلح آمیز و توأم با تفاهم و درک متقابل، جوامع انسانی را به سمت تحمل پذیری بیشتر و تقویت روابط اجتماعی قوام پیدا می کند. (ازغندی و روشندل، ۱۳۸۹، ۲۳۱)

اصول سه گانه ان.پی تی از منظر فقه امامیه

انرژی هسته ای جزء انرژی های نو ظهور است که سابقه ای در زمان حیات پیامبر(ص) و ائمه اطهار(ع) ندارد لذا طبیعی است آیات و روایتی در این خصوص وجود ندارد لکن با استفاده از وحدت ملاک و احکام ثابتی که از احادیث و روایت آن دوران به لحاظ فلسفه وجودی آنها بدست می آید، در خصوص حرمت ساخت سلاح هسته ای و عدم گسترش و لزوم جمع آوری سلاح هسته ای و امحاء آن و به جای آن استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای می توان به آیات و روایات و نیز قواعدی استناد نمود که جواز و اباحه این امر تحصیل گردد. از جمله: آیات قرآنی، قواعد فقهی، روایات و غیره... .

آیات قرآنی

اول: منع و تحریم فساد بر زمین

آیات ۲۰۵ سوره بقره و ۷۷ سوره قصص به منع و تحریم وقوع فساد بر زمین اشاره دارند. براساس این آیات؛ از بین بردن "حرث و نسل" را مصداق فساد معرفی کرده، به همین خاطر لازمه تداوم نسل بشر را منوط به دو مؤلفه "تأمین غذا و استمرار تولید مثل" قرار داده است. حرث به معنی زراعت و کشاورزی است و انسان برا تأمین مایحتاج خوراکی اعم از غذاهای گیاهی و حیوانی محتاج به کشت و زرع است. وجود حیوانات نهایتاً بسته به وجود گیاهان است. بنابراین حرث که همان نبات و گیاه است اساس بقا انسان و حیوانات است و به همین دلیل خداوند متعال هالک و از بین برنده حرث و نسل در زمین را مفسد فی الارض قلمداد نموده است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ۱۴۴). بدین جهت استفاده از سلاح های کشتار از جمله تسلیحات هسته ای که منجر به نابودی همه موجودات زنده می شود؛ زیرا پرتوهای رادیواکتیو ناشی از انفجار سلاح های هسته ای باعث آسیب شدید به محیط زیست به خصوص نباتات و حتی موجودات آبی و دریایی می گردد و نه تنها باعث لطمات و خسارات جبران ناپذیر به نسل حال بلکه روی نسل های آینده می گردد و عوارض و اختلالات زنتیکی چون عقب ماندگی، نقص عضو و غیره در پی خواهد داشت. جنگ افزارهای هسته ای از چنان قابلیتی برخوردارند که می توانند کلیه تمدن های بشری و تمامی موجودات زنده روی زمین را محو و از بین ببرند(ساعد، ۱۳۸۴، ۲۷۳).

دوم: مسالمت طلبی

آیه ۲۵ سوره یونس اسلام را دین مسالمت آمیز، صلح طلب و مبتنی بر آسایش و امنیت معرفی می کند؛ آیات مبارکه فراوانی با این مضمون در قرآن کریم وجود دارد و مبین این مطلب است که هر عملی که در تضاد با آسایش و رفاه عمومی باشد، مورد قبول اسلام نیست؛ دینی که پرچمدار و منادی گسترش آسایش و امنیت است هیچگاه در پی تولید و استفاده از سلاح هایی که آشکارا این اصول را نقض می کنند و به عنوان مصادیق مسلم کشتار جمعی و مختل کننده امنیت و آسایش در تمام دنیا شناخته شده اند نخواهد بود؛ لذا تولید و استفاده از تسلیحات هسته ای از نظر شرع اسلام منع و تحریم گردیده است(حنان و علوی و ثوق، ۱۳۹۹، ۲۲۳-۲۲۲).

سوم: امنیت و آسایش

مخاطب آیه ۵۵ سوره نور همه مسلمان ها، اعم از زن و مرد، مؤمن و غیر مؤمن است، اما مخاطب خاص آن زنان و مردان مؤمن هستند و به آنها این نوید داده شده که در آینده ای نه چندان دور جامعه مسالمت آمیز و همراه با امنیت و آزادی خواهند داشت و مقام خلیفته الهی به آنها داده خواهد شد؛ دین اسلام بر روی زمین استقرار می یابد و آسایش و امنیت بجای خوفشان جای می گیرد(حنان و علوی و ثوق، همان، ۲۲۳).

چهارم: منع رفتار ظالمانه و غیر عادلانه

آیات ۸ و ۳۲ سوره مائده رفتار ظالمانه و غیر منصفانه و ناعادلانه را نفی می‌کند. مستفاد از آیه ۸ این سوره مبارکه منع تولید و استفاده از تسلیحات هسته‌ای به لحاظ آثار ظالمانه و غیر عادلانه بودن اینگونه سلاح‌ها استنتاج می‌گردد؛ زیرا که تولید این نوع سلاح‌ها باعث می‌گردد که همواره در دل ملت‌های بی‌گناه ترس و احساس ناامنی وجود داشته باشد و بدیهی است، کاشتن نهال ترس و تشویش در دل افراد بی‌گناه بی‌عدالتی و ظلم محض است، چه رسد به اینکه اینگونه تسلیحات در جهت کشتار عمومی و نسل‌کشی بکارگرفته شوند و هلاکت انسان‌های بی‌گناه بیشماری را رقم زند که مسلماً ظلم بین و عملی ظالمانه و ناعادلانه است و این در حالی است که این آیه شریفه، مسلمانان را از ارتکاب هر گونه اعمال ظالمانه و ناعادلانه منع داشته است (حنان و علوی و وثوق، همان، ۲۲۴).

و مطابق آیه ۳۲ این سوره حرمت کشتن یک انسان بی‌گناه از منظر خداوند متعال به منزله حرمت کشتن تمام انسانها بیان شده است بنابراین طبیعی است که از بین بردن مردمان یک منطقه یا کشور که افراد بیگناه زیادی در خود جای می‌دهند، از منظر خداوند متعال بسیار ناپسند خواهد بود و مورد رضایت باری تعالی هم نیست (رستمی نجف آبادی و همکاران، ۱۰۶، ۱۳۹۹).

پنجم: اصل تناسب

آیه ۱۹۴ سوره بقره گویای رعایت اصل تناسب و برابری در بکارگیری سلاح‌های رزمی در آوردگاه‌های جنگی است. با این توضیح که زمانی که در یک محاصره مسلحانه یکی از طرف‌ها درگیر از تسلیحات ضعیف یا قوی بکار می‌گیرد طرف مقابل نیز باید جنگ افزار متناسب و برابری در درگیری مزبور بکار برد. نه اینکه جنگ افزار به مراتب قوی‌تر و گسترده‌تر استعمال نماید. بنابراین سلاح هسته‌ای مطابق با این اصل و این آیه شریفه به هیچ وجه سلاح متناسبی چه از باب دفاع و چه از باب دفاع محسوب نمی‌گردد، بلکه این سلاح باعث کشتار گسترده و نسل‌کشی شده و لطمات غیر قابل‌جبرانی نه تنها برای کشور که علیه آن مورد استفاده قرار گرفته بلکه برای سایر کشورها و بخصوص نسل بشر در پی خواهد داشت.

به علاوه مطابق اصل تفکیک باید میان نظامیان و غیر نظامیان بایستی تفاوت و تفکیک قایل شد و این اصل در تطابق کامل با این آیه شریفه است؛ زیرا افراد عادی همچون زنان، خوردسالان، سالخورده‌گان، بدحالان، زخمیان، و غیره و از طرفی جانداران، نباتات و درختان و اراضی کشاورزی و علی‌الاطلاق تمامی چرخه محیط زیست بایستی از افراد، ادوات و امکان نظامی تفکیک گردد. مطابق با این آیه، بکارگیری هر نوع جنگ افزاری که همه شهروندان عادی و افراد نظامی را در بر می‌گیرد، مصداق تعدی و تفریط بوده و در واقع بیش از حق گذشتن تلقی و حرام محسوب می‌گردد (رستمی نجف آبادی و همکاران، همان، ۱۰۶).

قواعد فقهی

اول - قاعده اصاله اللزوم فی العقود

یکی از قواعد معتبر و الزامی در اسلام است و مفهوم آن اینست که اصل در کلیه عقود اعم از تملیکی و عهده‌ی لزوم است مگر اینکه جایز بودن عقدی ثابت گردد. با تکیه این قاعده در عرصه حقوق بین‌الملل هسته‌ای هر قرارداد و تفاهم نامه بین‌المللی لازم الاجرا بوده و ایفاء و وفاداری به آن امری است اجتناب‌ناپذیر (اوفو بالعقود) مگر اینکه قرارداد بین‌المللی نامشروع و یا علیه صلح و امنیت بین‌المللی باشد. بنابراین کشورهای عضو معاهده ان‌پی‌تی بنابر این قاعده اسلامی بایستی به مفاد این معاهده بخصوص سه رکن اصلی یعنی التزام به عدم اشاعه و انباشت سلاح هسته‌ای، التزام به استفاده از انرژی فقط در زمینه صلح آمیز و التزام و مساعدت لازم در جهت خلع سلاح عمومی و کامل هسته‌ای کشور صاحب سلاح هسته‌ای، متعهد و وفادار باشند.

دوم - قاعده نفی سبیل

مراد از قاعده نفی سبیل یعنی هرگونه سبیلی که منجر به چیرگی غیر مسلمان بر مسلمانان شود ممنوع است بزرگان دین در مواردی به این موارد استناد کرده و به استناد این قاعده موجب پیروزی مسلمانان شده‌اند. فتوای مرحوم آیت الله میرزای شیرازی در سال ۱۲۷۰ و همچنین منع کاپیتولاسیون در سال ۱۳۴۴ توسط حضرت امام خمینی (ره) از مصادیق این قاعده فقهی می‌باشد. در وحی الهی و به تبع احکام شرعی هیچ قاعده و قانونی به نفع کفار و بر ضرر مسلمانان وضع نشده و هرگاه چنین تسلطی حاکم شد از مصادیق قاعده فی سبیل است و بر این اساس هر حکمی که جاری شد الهی نیست و نباید به آن عمل شود. (بجنوردی،

۱۸۷۱۳۸۹) در حال حاضر نیز بیشترین هجمه ها در ابعاد مختلف سیاسی و اقتصادی و حقوقی و غیره به اسلام وارد می شود و کوچکترین غفلت منتهی به تسلط غیر مسلمان بر مسلمانان خواهد شد. قاعده فقهی نفی سبیل از جمله قواعد مهمی است که در حوزه علوم هسته ای نمود بیشتری دارد. در جهان امروز که عصر تکنولوژی و فناوری های مدرن است برتری برای جوامعی است که به این علوم علی الخصوص علوم هسته ای دسترسی پیدا کنند. بر اساس این قاعده خدای متعال راه تسلط و نفوذ غیر مسلمان بر مسلمانان را بسته است. بنابراین در جامعه اسلامی ضرورت دارد از هرگونه جنبه ای که موجب برتری آنان شود جلوگیری کند. (زنجانی ۱۴۲۰: ۵۰۸) لذا با توجه به این قاعده فقهی کشورهای اسلامی با التزام به رعایت دو رکن دیگران. پی. تی. (عدم اشاعه و خلع سلاح هسته ای) در جهت جلوگیری از ضعف و فقدان دانش لازم هسته ای خود و ممانعت از سلطه هسته ای سایر کشورها، به طرق قانونی و شرعی فناوری هسته ای را به خدمت خود درآورند.

سوم - قاعده لاضرر

از جمله قواعد مورد استناد که دارای سندیت عقلی و شرعی است و آیات و روایات مختلفی بر آن صحه گذاشته است، قاعده لاضرر می باشد. و این قاعده به لحاظ ارجحیت بر بسیاری از دیگر قواعد فقهی مثل قاعده تسلیط و احکام اولیه فقهی اولویت و حکومت دارد. (ابراهیمی فر، ۱۳۸۶ : ۱۶۸) بر اساس این قاعده هرگونه ضرر رساندن به خود و دیگران از نگاه اسلام حرام است و به استناد این قاعده حتی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای نیز اگر همراه با ضرر یا اضرار باشد، استفاده و بهره گیری از آن مجاز نیست چه رسد به استعمال سلاح هسته ای که نتایج فاجعه بار و غیر قابل جبرانی به دنبال خواهد داشت.

چهارم - قاعده وزر

قاعده مبین اصل شخصی بودن جرم و مجازات است و بدین معناست که مجازات بابت ارتکاب یک جرم در مورد خود شخص مرتکب اعمال می شود و نایستی شخص دیگری بجای وی مجازات کرد؛ به همان وجهی که پس از مرگ انسان ها و در روز قیامت و یوم الحساب هیچ شخصی را به خاطر اعمال و رفتار سایرین مورد مؤاخذه قرار نمی دهند. بنابراین زمانی که مؤاخذه ای در بین نباشد قطعاً مجازاتی هم به دنبال نخواهد داشت، زیرا خداوند متعال می فرماید: (الا تزر وازرة وزر) هیچ فردی تقاص و مجازات ارتکاب معصیت یک شخص را به گردن نمی گیرد. در پنج سوره از سوره های قرآن مجید جمله " ولا تزر وازرة وزر اخری" آمده است. بنابراین قاعده در صورت وقوع جنگ بین کشورها و لزوم بکارگیری سلاح جنگی به منظور دفاع در مقابل کشور متجاوز، اصل تناسب و اصل شخص بودن مجازات افراد بایستی مراعات گردد. حال واضح است که در مورد سلاح های فاجعه باری همچون سلاح های هسته ای که دامنه خسارت دهی آنها وسیع و غیر قابل کنترل در تفکیک افراد و اهداف مورد است، الزاماً استفاده از سلاح های هسته ای غیر شرعی و حرام است زیرا که در واقع افراد و نسل هایی که هیچ ارتباط و دخالتی در درگیری نداشته اند در اندر در آتش خشم دول متخاصم اسیر گشته و اجباراً رنج و زیان تقصیر دیگران را باید متحمل گردند و مشقتی باید بکشند که خود هیچ نقشی در آن نداشته اند و بلکه در آتش گناه افراد دیگر بایستی بسوزند و این مهم در شریعت مقدس اسلام منکوب و ممنوع است (داودی لیمونی و داودی لیمونی، ۱۳۸۴: ۶۹).

پنجم - قاعده اعتداء

این قاعده با تاسی از آیه شریفه ۱۹۴ سوره مبارکه بقره که می فرماید: « هر فردی بر شما تعدی روا داشت، همانجوری که به شما تعدی کرده، شما نیز به او تعدی کنید» مطرح گردیده است. در مورد سلاح های هسته ای چون بین تعدی و مقابله با تعدی هیچ سنخیت و تناسبی نمی تواند برقرار گردد، لذا تعبیر آیه از کلمه «بمثل» آنچه اتفاق افتاده نمی توان انتظار پاسخی متناسب و کنترل شده ای داشت بنابر این قاعده فقهی استفاده از سلاح هسته ای که متضمن اصل تناسب در تسلیحات جنگی و اصل تفکیک بین دشمن و غیر دشمن و متجاوز و غیر متجاوز نمی تواند باشد، حرام است.

روایات معصومین

علاوه بر آیات قرآنی و قواعد معتبر فقهی که اشاره شد؛ روایتی از معصومین (ع) نقل گردیده است که دارای وحدت ملاک با مسأله منع بکارگیری سلاح هسته ای است. از پیامبر مکرم (ص) نقل است که پیامبر عظیم الشان پیروانش را از پاشیدن مواد سمی و

مسموم کردن جاهایی که مشرکان در آنجا هستند منع نموده اند». (طوسی، ۱۴۰۷ق. جلد ۶، ۱۴۳). این روایت با وجود اینکه مستندات آن ضعیف است اما بیشتر فقهای قدیم و جدید آنرا معتبر می‌دانند و بر صحت حکم منع بکارگیری مواد سمی و جنگ افزارهای سمی اعم از میکروبی و شیمیایی تأکید می‌نمایند (داودی لیمونی و داودی لیمونی، ۱۳۹۴، ۱۲۱-۱۲۰). حال که منع و تحریم بکارگیری مواد سمی و مضر به حال انسان در روایات و فرمایشات معصومین مورد تأکید بوده است، می‌توان چنین استنتاج نمود که معیار و ملاک ممنوعیت صرفاً به مواد سمی محدود نمی‌گردد؛ بلکه با تنقیح مناط، هر نوع جنگ افزار مخرب و هلاک کننده جمعیت را نیز مشمول این حکم قرار داد؛ چراکه وقتی مواد سمی که حیات موجودات زنده را تمام نقاط؛ چه در آب، چه در هوا و چه در زمین مورد تهدید قرار می‌دهد، به طریق اولی بکارگیری دیگر تسلیحات و جنگ افزارهای غیر قانونی و نامتعارف که به مراتب ویرانگرتر و تهدیدآمیزتر هستند را شامل خواهد شد. فلذا درست است که در زبان پیامبر اکرم (ص) تنها ماده شناخته شده آن زمان مواد سمی بوده است و در روایات این کلمه «سم» قید شده است اما این قید فی نفسه موضوعیت نداشته است و بلکه با توجه مقتضیات زمانی و پیشرفت های تکنولوژی این حکم قابل تسری به هر نوع جنگ افزاری است که باعث کشتار و قتل عام افراد عادی بی شماری که خارج از محدوده های نظامی قرار دارند در پی خواهد داشت؛ از جمله لطماتی که به شهروندان عادی یک کشور، جانداران و موجودات زنده و گیاهان وارد می‌گردد. بدین سان با استفاده از وحدت ملاک احکام مندرج در آیات مربوط به منع ویرانگری و افساد در زمین و حکم ممنوعیت اعتداء در قرآن مجید، می‌توان اعتقاد راسخ به حرمت کشتن جنگ و درگیری به مناطق غیرنظامی و به میان شهروندان عادی داشت و فرقی نخواهد داشت که این ویرانگری ها و قتل عام افراد عادی و غیر نظامی از طرق بکارگیری مواد سمی و شیمیایی باشد یا از طریق بکارگیری تسلیحات هسته ای (رحمانی، ۱۳۸۹، ۴۰).

اصول سه گانه ان‌پی‌تی از منظر حقوق بین الملل هسته ای

در عرصه حقوق بین الملل هسته ای جریانات و تأسیساتی تصمیم گیرنده در خصوص فعالیت های هسته ای کشورها اعم از عضو و غیر عضو معاهده ان‌پی‌تی به وجود آمدند که بصورت مستقیم و یا غیر مستقیم بر نحوه تفسیر و اجرای مفاد این معاهده بخصوص در حوزه سه رکن اصلی معاهده یعنی عدم اشاعه سلاح های هسته ای (مواد ۱ و ۲)، حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای (ماده ۴) و خلع سلاح هسته ای (ماده ۶) تأثیرگذار بوده و به واقع اقدام به ایجاد رویه سازی نسبت به ان‌پی‌تی می‌نمایند. نکته ای که اهمیت دارد اینست که معاهده ان‌پی‌تی در تفسیر و اجرا بدون در نظر گرفتن این رویه سازها قابلیت اجرایی را ندارد. این رویه سازان در قالب دو دسته کلی معاهده ای و غیر معاهده ای مورد مطالعه قرار می‌گیرند.

رویه سازهای معاهده ای

رویه سازان معاهده ای راجع به آن دسته معاهداتی است که در ارتباط و به موازات مفاد ان‌پی‌تی بویژه اصول سه گانه آن منعقد می‌گردند و در تقویت و تفسیر مفاد ان‌پی‌تی شکل می‌گیرند از جمله؛ معاهدات مربوط به منع آزمایشات هسته ای، معاهدات مربوط به عدم استقرار سلاح های هسته ای یا معاهدات مناطق عاری از سلاح هسته ای، کنوانسیون اصلاحی ۱۹۸۸ در خصوص مقابله با اعمال غیر قانونی علیه ایمنی دریانوردی، معاهده منع تسلیحات هسته ای،

پیمان های راجع به ممنوعیت آزمایش های هسته ای

پیمان های بین المللی متعددی در رابطه با منع آزمایش های هسته ای منعقد شده است. مطابق این پیمان های بین المللی، دولت های عضو پیمان مکلف می‌گردند در محدوده های مشخص شده در معاهده از هر نوع آزمایش های هسته ای ممانعت بعمل آورند. از جمله این معاهدات؛ پیمان منع جزئی آزمایش هسته ای در جو زمین، فضای بیرونی و زیر آب که در سال ۱۹۶۳ با هدف منع هرگونه انفجار جهت آزمایش جنگ افزار هسته ای در هر کجا غیر از زیر زمین تصویب شد و پیمان منع جامع آزمایش هسته ای که در سال ۱۹۹۶ به عنوان یک معاهده چند جانبه به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید، می‌باشد. مطابق ماده ۵ معاهده ان‌پی‌تی امکان آزمایش های هسته ای صلح آمیز برای تمام اعضاء معاهده بدون اعمال تبعیض و با در نظر گرفتن حداقل هزینه های مالی آن حاصل شده است. هدف غایی از انعقاد پیمان های بین المللی در رابطه با منع آزمایش های هسته ای

عدم اشاعه تسلیحات هسته ای است و فرقی نمی کند که این آزمایش ها چه در جهت بکارگیری مسالمت آمیز باشد و چه غیر آن . پیمان منع جامع آزمایشات هسته ای که متعاقب آن پی.تی.تی منعقد گردیده است؛ در واقع در تعارض با مفاد ماده ۵ این معاهده حکم جاری نموده و از سوی کشورهای هسته ای به کشورهای غیر هسته ای تحمیل گردیده به نحوی که حقوق مندرج در آن را نادیده گرفته شده و از طرفی عملاً اهداف مورد ادعایی در انعقاد این پیمان مبنی بر خلع سلاح کامل هسته ای کشورهای هسته ای تحقق پیدا نکرده است.

پیمان های راجع به ممنوعیت قرارگیری تسلیحات هسته ای در برخی نقاط معینه

بر اساس مفاد این پیمان ها قرارگیری و راه اندازی تسلیحات و تجهیزات هسته ای در مناطقی معینه در پیمان منع گردیده است. این معاهدات نیز به موازات اصول عدم گسترش سلاح های هسته ای و استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای آن پی.تی می باشند و مشتمل بر چندین معاهده هستند. پیمان جنوبگان در سال ۱۹۵۹ منعقد گردید مطابق این پیمان این منطقه از کره زمین جهت استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای در نظر گرفت شد. پیمان راجع به نحوه تحقیق و کاوش دولت ها در فضای بالاتر از جو، از جمله ماه و سایر کرات آسمانی در سال ۱۹۶۷ منعقد گردید، این پیمان دول عضو را موظف می نماید که از کار گذاشتن هر نوع آلات و تجهیزات به منظور حمل جنگ افزار های هسته ای یا دیگر جنگ افزارهای کشتار جمعی در فضای ماوراء جو زمین و نیز استقرار آنها در دیگر کرات سماوی ممانعت بعمل آورند. پیمان منع قرارگیری جنگ افزارهای هسته ای در فضای عمق دریا، بستر و ژرف اقیانوس ها در سال ۱۹۷۱ منعقد گردید. مطابق این پیمان دولت های عضو مکلف گردیدند که از کار گذاشتن جنگ افزارهای هسته ای یا دیگر جنگ افزارهای کشتار جمعی در عمق و زیر دریاها و اقیانوس ها ممانعت بعمل آورند. و نهایتاً پیمان هایی مربوط به منع کار گذاشتن جنگ افزارهای هسته ای در نقاط مسکونی منعقد گردیده است که مشتمل بر ۴ پیمان می باشند؛ پیمان منع کار گذاشتن جنگ افزارهای هسته ای در منطقه آمریکای جنوبی - مشهور به معاهده تلاتولکو - که در سال ۱۹۶۸ به مرحله اجراء در آمد، معاهده مربوط به تعیین مناطق خالی از وجود تسلیحات هسته ای در جنوب اقیانوس آرام - معروف به پیمان راروتونگا - در سال ۱۹۸۵ منعقد گردیده و از سال ۱۹۹۶ لازم الاجرا شد. این پیمان هرگونه استفاده، آزمایش و در اختیار داشتن جنگ افزار هسته ای را در محدوده کشورهای اقیانوس آرام منع می کند، پیمان منطقه عاری از سلاح هسته ای آفریقا یا پیمان پلیندا: این پیمان در سال ۱۹۹۶ امضاء و در سال ۲۰۰۹ به اجرا درآمد و پیمان منطقه عاری از سلاح هسته ای جنوب شرقی آسیا به نام معمول پیمان بانکوک: یک پیمان بازدارنده هسته ای بین ۱۰ کشور آسیای جنوب شرقی (آ.سه.آن) هستند در سال ۱۹۹۵ امضاء و در سال ۱۹۹۷ به اجرا درآمد. پیمان منطقه عاری از سلاح هسته ای آسیای مرکزی با نام های دیگر پیمان سمی پالاتینسک یا پیمان سمی: یک تعهد الزام آور حقوقی برای کشورهای منطقه آسیای مرکزی (قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان) در سال ۲۰۰۶ امضاء و در سال ۲۰۰۹ اجرایی شد.

معاهده منع تسلیحات هسته ای

کشورهای عضو آن پی.تی.تی در پایان کنفرانس بازنگری آن پی تی در سال ۲۰۱۰ و به لحاظ عدم تحقق تکالیف موضوع ماده ۶ آن پی.تی.تی مبنی بر لزوم خلع سلاح کامل هسته ای و از طرفی اجرایی نشدن سند سیزده گانه که از طرف کشورهای هسته ای در جلسات بازنگری در سال ۲۰۰۰ مورد تصویب قرار گرفته بود، طی اعلامیه ای مراتب نگرانی و مخالفت شدید خود را نسبت به استفاد از جنگ افزارهای هسته ای و آثار ویرانگر آن بر حقوق بین الملل هسته ای و بشردوستانه اعلام داشته و تاکید نمودند که همه کشورها اعم از هسته ای و غیر هسته ای بایستی حقوق بین الملل بشردوستانه را رعایت و مورد حمایت خود قرار دهند. با پیگیری این کشورها در سازمان ملل متحد و حمایت دبیرکل سازمان موضوع در مجمع عمومی سازمان ملل متحد مطرح گردید و مجمع عمومی در تاریخ ۲۳ دسامبر ۲۰۱۶ قطعنامه تهیه پیش نویس معاهده منع تسلیحات هسته ای صادر نمود. مطابق این قطعنامه چندین دور مذاکرات چند جانبه بین المللی حول موضوع صورت گرفت که نهایتاً علی رغم اعتراض و مخالفت شدید کشورهای دارای سلاح هسته ای معاهده منع تسلیحات هسته ای روز ۷ ژوئیه ۲۰۱۷ با رأی موافق، یک رأی مخالف و یک رأی ممتنع در مقر سازمان ملل متحد در نیویورک به تصویب رسید. این معاهده پس از تودیع پنجاهمین سند تصویب، لازم الاجرا خواهد شد.

پیمان منع تسلیحات هسته‌ای یک توافق الزام‌آور بین‌المللی است تا از جنگ‌افزار هسته‌ای جلوگیری کند. و در مقایسه با معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای که فقط یک محدودیت نسبی اعمال می‌کند این معاهده پس از گذشت ۷۰ سال از بکارگیری جنگ‌افزار هسته‌ای توسط آمریکا در هیروشیما این پیمان برای نخستین بار از نظر حقوقی تملک، تولید، استفاده یا تهدید به استفاده از جنگ‌افزار هسته‌ای را در هر شرایطی به‌طور کامل ممنوع می‌کند.

مطابق این پیمان کشورهای امضاکننده تحت هیچ شرایطی جنگ‌افزارهای اتمی یا مواد انفجاری اتمی یا تهدید کاربرد چنین جنگ‌افزارهایی را نه توسعه می‌دهند نه تست می‌کنند نه تولید کرده و نه می‌سازند نه تهیه می‌کنند نه مالکیتش را کسب می‌کنند و نه آن را ذخیره می‌کنند. بنا به این پیمان هرگونه انتقال یا کاربرد جنگ‌افزارهای اتمی یا هر وسیله انفجاری اتمی و تهدید کاربرد آن ممنوع می‌شود.

بر اساس این معاهده کشورهای هسته‌ای عضو این پیمان بایستی انبار محل نگهداری جنگ‌افزارهای هسته‌ای و کلیه تجهیزات و ملزومات مربوطه را در محدوده زمانی خاصی امحاء نمایند. مفاد این معاهده در مورد کشورهایی که از امضاء آن امتناع نموده‌اند، لازم‌الاتباع نمی‌باشد.

کنوانسیون اصلاحی ۱۹۸۸ راجع به برخورد با اقدامات مخاطره‌آمیز ایمنی دریانوردی

این کنوانسیون محدودیت‌های وسیعی را راجع به اقدامات مخاطره‌آمیزی که ممکن است نسبت به کشتیرانی و ایمنی دریانوردی اتفاق بیافتد در نظر گرفته است. کنوانسیون مزبور در سال ۱۹۸۸ و در پی تهاجماتی که در سال ۱۹۸۵ از سوی نیروهای رزمی فلسطینی نسبت به کشتی ایتالیایی لاروتو به وقوع پیوست بود، در خلال کنفرانسی چند جانبه مورد تصویب قرار گرفت (ممتاز، ۱۳۸۵، همان) این کنوانسیون از سال ۲۰۰۸ به مرحله اجراء درآمد.

در واقع این کنوانسیون سلامت و تأمین امنیت کشتیرانی در قبال اقدامات مخاطره‌آمیز از طریق افرادی که روی عرشه کشتی صورت می‌گیرد و این اقدامات باعث به خطر افتادن ایمنی دریانوردی کشتی گردد و نیز باعث ورود خسارات و یا تخریب اموال در کشتی گردند، را مورد تضمین قرار می‌دهد نکته‌ای که وجود دارد این کنوانسیون خود کشتی را موضع خسارت و قربانی شدن مورد قرار داده کرده بود لکن در خصوص اینکه اگر یک کشتی به عنوان جنگ‌افزاری، تجهیزات و تأسیسات دریایی و یا منافع سایر کشورها را مورد تهدید و هدف قرار دهد، ساکت است.

پس از شکل‌گیری ابتکار امنیت اشاعه طرفداران این ابتکار به دنبال نفوذ آن در معاهدات بین‌المللی بودن و حتی توجیه‌کنند که معاهدات سابق نیز با این شکل‌گیری هم‌نظر بوده است و به شکلی اظهار نمایند که مقبولیت و طرفداری از مبانی ابتکار زمینه ایجاد تحول در چارچوب‌های قبلی مرتبط به ابتکار را فرام نموده است. بدیهی است هدف از بیان اینگونه استدلال ایجاد فضای همگرا با ابتکار یاد شده می‌باشد. اعضاء سازمان بین‌المللی دریانوردی نیز تغییراتی را در مفاد کنوانسیون مذکور مورد نظر قرار دادند. بر این اساس لزوم اصلاح و تغییر در مفاد کنوانسیون در دستور کار کمیته حقوقی کنوانسیون قرار گرفت. برخی از دولت‌ها تحت لوای ایالات متحده آمریکا و انگلیس هیأتی را جهت تهیه متن اصلاحی مأمور این کار نمودند. این هیأت نتیجه بررسی‌های خود را به همراه پیشنهاد پروتکل اصلاحی به جلسه بعدی سازمان بین‌المللی دریانوردی تحویل نمود (حاتمی، ۱۳۹۹، ۱۳۳-۱۳۲). پروتکل مذکور علاوه بر خاصیت تأثیر مستقیم بر مفاهیم و ماهیت نظام حقوقی مقابله با تروریسم، مقابله با عوامل تروریسم در بحث رژیم حقوقی عدم اشاعه، خلع سلاح کامل و تهیه و ساخت جنگ‌افزارهای کشتار جمعی را با هم تلفیق می‌نماید و بنابراین واضح است که این پروتکل از موضوع و هدف اولیه کنوانسیون ۱۹۸۸ یعنی تأمین ایمنی دریانوردی جلو تر حرکت نموده است (ممتاز، ۱۳۸۵، همان).

- رویه‌سازهای غیر معاهده‌ای

این دسته از رویه سازها عمدتاً در قالب تصمیمات سیاسی متبلور گردیده اند و از سوی کشورهای هسته ای و بیشتر در جهت تحکیم و تقویت اصل عدم گسترش سلاح های هسته ای و محدود نمودن اصل حق استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای شکل گرفته اند از جمله کمیته زانگر، گروه صادرکنندگان هسته ای و غیره :

کمیته زانگر

بعد از آزمایش های هسته ای کشور هند و فعالیت های هسته ای کشورهایی کره شمالی، آفریقای جنوبی و برزیل مؤسسه ای تحت عنوان کمیته زانگر در سال ۱۹۷۱ شکل گرفت. این کمیته کار خود را به منظور تعامل و هماهنگی بین کشورهای هسته ای جهت نظارت و کنترل فعالیت های هسته ای دولت های در حال توسعه آغاز نمود.

اهداف مورد نظر موسسین کمیته زانگر این بود که بازخوانی و تبیین دقیقی از تعاریف مواد و تجهیزات مخصوصی که برای فرآوری و تولید مواد شکاف پذیر مورد استفاده قرار می گیرد، به کشورهای عضو کمیته کمک نمایند و شرایط و نحوه عرضه این موادی را تعیین کنند. این کمیته در راستای اهداف مذکور در سال ۱۹۷۲ دو تفاهم نامه را مورد تصویب قرار داد؛ در هر یک از دو تفاهم نامه یادشده چگونگی و نحوه صادرات تجهیزات و موادی که در ماده (۲) ۳ معاهده ان.پی.تی تشریح گردیده را مورد تعریف می دهد. مطابق تفاهم نامه اول تشریح و تعاریفی که راجع به مواد چشمه و شکاف پذیر مخصوص مندرج در ماده ۲۰ اساسنامه آژانس بین المللی انرژی اتمی می بایست در مقایسه با ماده (۲) ۳ معاهده ان.پی.تی مورد بازتعریف واقع گردند. تفاهم نامه مذکور به بیان روشی هایی که کشور عضو معاهده ان.پی.تی برای صادرات این چنین موادی به کشور غیرهسته ای و غیر عضو معاهده ان.پی.تی ملاک عمل قرار دهند نیز می پردازد. تفاهم نامه دوم مشتمل است بر لیستی از انواع موادی را که بصورت ویژه تهیه و طراحی می گردند و در صورتی امکان صادرات را دارند که پادمان های آژانس در مورد آنها اعمال شده باشد، این لسیت مورد اشاره معروف به فهرست ماشه می باشند. این لیست مشتمل بر اجزایی از جمله رپتور ها و تجهیزات آن ها و به علاوه طرح های مربوط به بازفرآوری اجزاء سوخت هسته ای می گردد.

این لیست از آن جهت فهرست ماشه نامیده شده که زمانی که صادرات اقلام لیست شده در تفاهم نامه مذکور از حد مجاز فزونی پیدا کند پادمان های آژانس خود به خود اجرا می گردند (یعنی افزایش صادرات اقلام لیست شده مثل ماشه تفنگ شلیک پادمان های آژانس را در پی خواهد داشت). تفاهمات مذکور، شرایط تعیین شده قبلی در ماده (۲) ۳ معاهده ان.پی.تی را توسعه داده و در مجموع سه شرط را برای عرضه مواد هسته ای در نظر گرفته اند:

الف) صادرات مواد شکافت پذیر یا چشمه اعم از اینکه به نحو مستقیم یا غیر مستقیم به کشورهای غیرهسته ای که به منظور ساخت و تولید، فرآوری و بازآفرینی یا بکارگیری در تاسیسات هسته ای انتقال داده شوند مراقبت شود که در جهت ساخت جنگ افزارهای و یا سایر مهمات و تجهیزات انفجاری هسته ای سوق پیدا نکند.

ب) صادرات، مواد شکاف پذیر یا چشمه و نیز ادوات و مواد غیر هسته ای که به کشورهای غیر هسته ای منتقل می شوند الزاماً تحت پادمان های آژانس باید قرار گیرند.

ج) مواد شکاف پذیر یا چشمه و تجهیزات و ادوات غیر هسته ای مجدداً نباید به کشورهای غیر هسته ای صادر گردند جزء در صورتی که دولت دریافت کننده این مواد نظارت های پادمانی در خصوص جزئیات موادی که مورد صادرات مجدد واقع می گردند را قبول نماید. کشورهای عضو کمیته زانگر رسماً و با صدور اعلامیه های چند طرفه تعهدات مذکور را مورد توافق و پذیرش قرار دادند. بیشتر کشورهای عضو کمیته زانگر در این راستا از مدیرکل آژانس تقاضا نمودند که مراتب مورد توافق را جهت پیوستن دیگر اعضا و اجرایی شدن تعهدات مورد توافق به اطلاع آنها رسیده شود. مدیرکل آژانس در سال ۱۹۷۴ این اقدامات لازم در این مورد را بعمل آورد (حاتمی، ۱۳۸۹، ۱۴۵-۱۴۴)

گروه عرضه کنندگان هسته‌ای

سال ۱۹۷۴ گروه صادرات کننده‌های هسته‌ای یا کلوب لندن تشکیل گردید. این گروه یا باشگاه که مثل کمیته زانگر بیشتر دارای ماهیتی سیاسی است و اهداف خود را تحت سیاست‌ها و مواضع کشورهای عضو در رابطه با گسترش قدرت هسته‌ای و تعامل با سایر کشورها تعیین نموده است. هدف بیان شده از سوی این گروه، کنترل جنگ افزارهای هسته‌ای و تلاش در به کمتر رساندن گسترش این جنگ افزارها در مواقع تبادل دانش و فنون هسته‌ای است (ممتاز، ۱۳۷۷، ۴۰-۳۹). تلاش امریکا برای واداشتن روسیه به عدم همکاری هسته‌ای با ایران نیز در پرتو تصمیمات این باشگاه صورت می‌گیرد.

از سال ۱۹۹۱ تاکنون جلسات این گروه سالیانه تشکیل می‌گردد. متعاقب نشستی که در شهر هلسینکی برگزار شد اعلام گردید؛ مواد و فناوری‌های با قابلیت دوگانه هسته‌ای همچنان در لیست ماشه قرار دارند، همچنین یک کارگروه ویژه بر ارزیابی اطلاعات و تبادل آن بین دولت‌های عضو نظارت مستمر خواهد داشت.

این گروه متشکل از عضویت ۴۵ کشور عرضه کننده فناوری هسته‌ای می‌باشد و این اعضا خود را ملزم به انجام اقدامات و راهکارهای پیشگیرانه زیر می‌دانند:

- از کشورهای غیر هسته‌ای برای دست پیدا نکردن به مواد و فناوری‌های با قابلیت دوگانه تضمینات لازم اخذ گردد.
- در صورت عدم رضایت صادرکنندگان اولیه بایستی از فروش کیک زرد به دولت‌های ثالث خودداری بعمل آید. محمولات هسته‌ای باید در مبدأ و مقصد از سوی بازرسان آژانس پلمپ و از لحاظ کمی و کیفی مورد تأیید قرار دهند و این موضوع را به معاونت نظام پادمان آژانس در اسرع وقت اعلام نمایند.

- دولت‌های مهم تولیدکننده کیک زرد، بر نحو صادرات مواد هسته‌ای بایستی نظارت واحد و مؤثری در هماهنگی با سیاست‌های ابلاغی از طرف کمیته زانگر و گروه عرضه کنندگان هسته‌ای اعمال نمایند. در این راستا کمیته زانگر لیست کاملی از مواد و فناوری‌هایی که دارای قابلیت دوگانه اند و اصطلاحاً به "لیست ماشه" معروف هستند را تهیه معاونت پادمان آژانس اتمی را مستحضر نمایند (دیدگاه، ۱۳۸۸، ۲۸).

کمیته صادرکنندگان هسته‌ای و گروه عرضه کنندگان هسته‌ای (کلوب لندن) گروه‌های غیررسمی کنترل صادرات هسته‌ای هستند. هر دو گروه دارای فهرست‌های اقلام موجود به کشورهای غیر عضو معاهده ان‌پی‌تی هستند تا به این سبب رعایت قواعد پادمانی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را برانگیزند و به این طریق از عدم بکارگیری این اقلام در ساخت جنگ افزارهای هسته‌ای اطمینان حاصل نمایند. از یک طرف کمیته زانگر کشورهای وارد کننده مواد و را مکلف می‌نماید که تأسیسات هسته‌ای را در چارچوب پادمان‌های آژانس قرار دهند، از سوی دیگر باشگاه لندن با اعمال فشار به دنبال پذیرش عرضه محدودتر از طرف کشورهای غیر عضو هستند (ساعد، ۱۳۸۳، ۵۹).

اقداماتی که کمیته زانگر، کلوب لندن و ایالات متحده در زمینه صادرات مواد و کالاهای هسته‌ای صلح آمیز به کار بستند و موانعی جدی برای برخی از دولت‌ها جهت استفاده مسالمت آمیز از انرژی اتم بوجود آوردند، با فلسفه و روح پیمان عدم اشاعه جنگ افزارهای هسته‌ای نا سازگار است و قطعاً به خاطر همین عدم سازگاری است که از دهه ۱۹۷۰ بسیاری از کشورهای غیر هسته‌ای عضو معاهده اقدامات گروه‌های فوق‌الذکر را نقض ماده ۴ معاهده تلقی و خواستار توقف هرچه فوری اقدامات آنها شده‌اند. (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۱، ۱۷۸-۱۷۷).

البته اصل اقدامات این گروه به موجب بند ۲ ماده ۳ معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای قابل توجیه است، توجیه ناپذیری و سوء استفاده از مقررات این بند آنگاه بروز می‌کند که اعضای این گروه بر مبنای ملاحظات غیرحقوقی و برخوردهای دوگانه به تحمیل محدودیت‌ها مبادرت می‌ورزند که نه تنها در راستای رژیم عدم اشاعه سلاح‌های هسته‌ای نمی‌باشد بلکه ناقض بخشی از مقررات آن (ماده ۴ معاهده) نیز محسوب می‌شود (رضایی پیش رباط، ۱۳۹۱، ۱۶۰).

ابتکار امنیت اشاعه

این ابتکار به پیشنهاد ایالات متحده آمریکا با همراهی شرکای خود جهت ایجاد ائتلاف در برابر چالش هایی که در رابطه با تکثیر جنگ افزارهای کشتار جمعی وجود داشت، تشکیل گردید. تا از آن طریق با تهدیدات ناشی از بکارگیری جنگ افزارهای کشتار جمعی که خارج از حدود اختیارات و حوزه سازمان ها و معاهدات بین المللی رخ می دهد مقابله نمایند (Valencia, 2005, 5).

نقطه شروع این ابتکار به سال ۱۹۹۳ بر می گردد که ایالات متحده مدعی گردد که یک فروند کشتی چینی ینی که در حال جابجایی محموله بود دارای محموله مواد شیمیایی است و این محموله در تولید گاز موستارد و گاز اعصاب ساردین مورد استفاده قرار می گیرد. بعد از چندین روز اختلاف نظر و مشاجره، در نهایت دولت چین موافقت نمود تا کشتی مزبور جهت بازرسی در یکی از بندرهای عربستان سعودی متوقف گردد. علی رغم انجام بازرسی هیچگونه مواد شیمیایی کشف نگردید و دولت چین درخواست معذرت خواهی و جبران خسارت ناشی از توقیف و تغییر مسیر کشتی را نمود (Tempest, R, 1993, 10).

اما چند سال بعد و در سال ۲۰۰۲ نیروهای امنیتی آمریکا اطلاع دادند که یک فروند کشتی بدون نصب پرچم و با بنام تجاری سوسان از بندری در کره شمالی به مقصد نامعلومی در حال حرکت است. که بلافاصله دولت آمریکا از مقامات اسپانیا تقاضا نمودند که با استفاده از قوای دریایی آن کشور کشتی مزبور را به منظور کسب اطمینان از اینکه فاقد محموله غیرقانونی است، در محدوده دریای مدیترانه توقیف نموده و مورد معاینه و تفتیش قرار دهند. متعاقب توقیف با وجود اینکه خدمه کشتی مذکور سعی نمودند محمولات را روی محوطه کشتی امحاء نمایند اما قوای اسپانیا بلافاصله موفق شدند وارد کشتی شده و ۱۵ فروند موشک، ۱۵ کلاهک و سوخت اکسیدیزه کننده را کشف و ضبط نمایند (Ricks T E and Slevin P, 2002).

مقامات دولت آمریکا در سال ۲۰۰۳ طی بیانیه ای اعلام کردند؛ مادامی که تسلیحات کشتار جمعی در حال جابجایی و انتقال باشند، برای توقیف این سلاح ها باید قدرت و امکانات مورد نیاز تدارک داده شود. به همین خاطر در این لحظه حساس با معرفی طرحی تحت عنوان "ابتکار امنیت گسترش تسلیحات کشتار جمعی" آمادگی این دولت جهت مبارزه با تهدیدات مذکور اعلام می دارد. ایالات متحده آمریکا و بعضی کشورها از جمله لهستان، تفتیش کشتی ها و هواپیماهایی که به حمل و انتقال بار غیرقانونی مشکوک هستند و روند متوقف کردن جنگ افزارهای غیرمتعارف و فناوری ساخت موشک های پیشرفته را مورد توافق قرار دادند. و در طی سنوات گذشته همکاری چند جانبه را در سطح بالایی ارتقاء داده اند تا بدین وسیله دسترسی به تسلیحات کشتار جمعی را برای سایر کشورها به حداقل برسانند و دست مخالفان و دشمنان خود را از تحصیل اینگونه جنگ افزارها دور نگهدارند (Romano, 1999; 1023).

اعضای مؤسس نهاد ابتکار امنیت شامل کشورهای ایالات متحده آمریکا، انگلیس، آلمان، آلمان، ایتالیا، فرانسه، ژاپن، استرالیا، هند، پرتغال، لهستان و اسپانیا هستند و بعداً کشورهای دیگری از جمله ترکیه، کانادا، دانمارک، نروژ و سنگاپور به عضویت آن درآمدند. اصلی ترین هدف تأسیس نهاد ابتکار؛ ابداع راه حل های منسجم و کارآمد در راستای جلوگیری از انتقال و گسترش جنگ افزارهای کشتار جمعی است که در حال حاضر به عنوان یکی از دغدغه های مهم جامعه بین المللی در حوزه صلح و امنیت جهانی مورد مطالبه می باشد (شهبازی، ۱۳۹۴: ۵۶).

بیانیه اصول ممنوعیت (توقیف)

یازده کشور عضو ابتکار امنیت اشاعه در سال ۲۰۰۳ در طی جلسه این ابتکار که در کشور استرالیا برگزار گردید با توجه فعالیت های کره شمالی جهت توسعه تسلیحات کشتار جمعی، در خصوص تعیین و تصویب اصولی غیرالزام آور تحت عنوان "اصول ممنوعیت" به توافق رسیدند. کشورهای زیادی تاکنون به ابتکار امنیت گسترش ملحق شده اند که نشان از استقبال دولت ها از طرح مذکور و حمایت از عدم گسترش جنگ افزارهای کشتار جمعی از طریق دریا بویژه دریای آزاد است.

در بیانیه اصول امنیت چهار خواسته که در پیشبرد و تحقق رسالت های ابتکار موثر هستند اعلام گردید که به عنوان اهداف ابتکار امنیت گسترش بیان می گردند:

- ۱- اعمال اقداماتی فردی یا جمعی تأثیرگذار جهت ممانعت از گسترش، تحصیل، انتقال و به طور کل هر نوع جابجایی و تبادل جنگ افزارهای کشتار جمعی، سامانه پرتابی و مواد و تجهیزات مرتبط با آنها از مبدأ یا به مقصد کشورها و یا اشخاص غیردولتی.
 - ۲- اعمال تدابیری و اقدامات مؤثر در جهت ردبند کردن اطلاعات و عملیاتی که ناظر بر هرگونه اقدامات تفتیشی و تعقیبی.
 - ۳- ارتقاء روش‌ها و مبادی مرتبط در سطح ملی جهت رسیدن به اصول و اهداف ابتکار و مشروعیت بخشی به آن مبانی مبتنی بر قواعد حقوق بین‌الملل.
 - ۴- اتخاذ ساز و کارهایی در جهت جلوگیری از انتقال مواد غیرقانونی در جغرافیای ملی کشورها و تعقیب و توقف و تفتیش کشتی‌ها و هواپیماهای که به جابجایی و انتقال مواد مزبور مشکوک هستند (حاتمی، ۱۳۹۹، ۱۳۰-۱۲۹).
- روش جالب توجه ابتکار امنیت اشاعه اینست که بدون تأسیس یک سازمان بین‌المللی، صرفاً از طریق ساماندهی مجموعه‌های کارگروه بین‌المللی به وظایف خود عمل می‌نماید. این مجموعه‌های کارگروهی مشتمل است بر: کارگروه کارشناسان عملیاتی، کارگروه اطلاعاتی و یک کارگروه کارشناسان حقوقی است و این کارگروه در محدوده‌های خارج از مرزهای سرزمینی که اعضاء ابتکار انجام می‌دهند فعالیت می‌نماید (Mcclinchey D., 2004, 10).

دفاع مشروع

موضوع توقیف و تفتیش کشتی‌ها در دریای آزاد به منظور کنترل جنگ افزارها و حفظ صلح و امنیت بین‌المللی به استناد اصول عمومی دفاع مشروع از سوی ایالات متحده آمریکا مطرح گردید. البته قبلاً نیز در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ دولت فرانسه مشابه چنین موضعی اتخاذ تصمیم نموده بود. این کشور در توجیه چنین موضعی جهت توقیف و بازرسی کشتی‌های مشکوک به حمل جنگ افزار به مقصد کشور الجزایر به ماده ۵۱ منشور ملل متحد استناد نمود هرچند که این اقدام از سوی کشورهای صاحب پرچم به شدت مورد اعتراض قرار گرفت. از دیگر موارد مشابه مربوط کشتی بنام "کارین ای" که توسط مقامات اسرائیل سال ۲۰۰۲ در دریای سرخ مورد توقیف و بازرسی قرار گرفت. علی‌رغم اینکه این کشتی حامل تسلیحات متعارف بود، مقامات اسرائیل اظهار داشتند که سلاح‌ها جهت استفاده مبارزین فلسطینی حمل شده‌اند و به همین خاطر جهت پاسخ لازم به یک تهدید قریب الوقوع، متوسل به دفاع مشروع شده‌اند. این اظهارات در تضاد روشن با شرایط حاکم بر دفاع مشروع مندرج در ماده ۵۱ منشور ملل متحد می‌باشد. زیرا این ماده بیان می‌دارد: «چنانچه یکی از کشورهای عضو ملل متحد مورد تهاجم نظامی قرار گیرد تا وقتی که شورای امنیت در جهت حفظ صلح و امنیت بین‌المللی اقداماتی معمول نماید، مقررات این منشور هیچکدام حق ذاتی اشخاص در اعمال دفاع مشروع چه فردی یا چه جمعی را نادیده نخواهد گرفت». بر این اساس دفاع مشروع زمانی قابل اعمال است که حمله نظامی کشور مهاجم علیه کشور مورد هجوم قریب الوقوع و بصورت حتمی بوقوع بپیوندد. نظر به اینکه توجیه ابتکار امنیت مبتنی بر اصل دفاع مشروع فاقد وجاهت حقوقی می‌باشد و این معنا را بیان می‌دارد که توجیه عمل ابتکار امنیت اشاعه صرفاً به اتکاء به اصل دفاع مشروع مورد اشاره منشور ملل متحد، این حقیقت را آشکار می‌کند که استناد به این اصل منشور جهت توقیف و بازرسی کشتی‌ها در دریای آزاد به خاطر فقدان مبانی و مستندات معاهدات دیگر می‌باشد چرا که در غیر اینصورت ایالات متحده آمریکا برای توجیه اقداماتی که در چارچوب ابتکار انجام می‌دهد به آن معاهدات و مقررات استناد می‌نمود (حاتمی، ۱۳۸۹، ۱۲۴-۱۲۳).

نتیجه‌گیری

علوم هسته‌ای یکی از علوم نو بنیادی است که اکثر کشورهای در دست‌یابی به مزایا و قابلیت‌های آن همواره در حال رقابتند و با انجام آزمایشات و مسابقات تسلیحات هسته‌ای به نوعی در مقابل سایر کشورها قدرت‌نمایی می‌کنند و این وضعیت صلح و امنیت بین‌المللی را با خطر جدی نموده است. پس از آزمایش‌های هسته‌ای کشورهای هسته‌ای و بعد از پایان جنگ جهانی دوم، اقداماتی از سوی کشورها به منظور کنترل و تحدید فعالیت‌های بین‌المللی هسته‌ای صورت گرفت که نتیجه آن توافقات و معاهدات بین‌المللی متعددی از جمله منع جامع آزمایش‌های هسته‌ای و غیرو بوده است و مخصوصاً تصویب اساسنامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نقطه عطفی در این رابطه است. یکی از مهمترین معاهدات در عرصه حقوق بین‌الملل هسته‌ای، معاهده منع گسترش سلاح هسته‌ای (ان.پی.تی) است که مبتنی است بر سه اصل اساسی یعنی: عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای، استفاده

صلح آمیز از انرژی هسته ای و خلع سلاح عمومی و کامل هسته ای. اصل عدم گسترش و اصل خلع سلاح هسته ای در واقع لازم و ملزوم همدیگرند بدین معنا که اهداف هر یک از این دو اصل با تحقق دیگری دست یافتنی تر است هر چند که هر یک از این اصول را به تنهایی هم می توان اجرا کرد از طرفی استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای کشورها را در تأمین نیازهای انرژی از جمله انرژی برق، بهبود سلامت و تهیه دارو و درمان انواع بیماری های صعب العلاج، اصلاح بذرهایی کشاورزی بالا بردن سطح کیفی محصولات زراعی، و تأمین مواد غذایی و مبارزه با فقر و غیرو دارای اهمیت شایانی است که وزنه مزایای استفاده از انرژی هسته ای در مقایسه با مضرات آن و مخصوصاً ساخت سلاح هسته ای سنگین تر می کند، لذا اکثریت مکاتب، مذاهب و گرایشات مختلف سیاسی یقیناً استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای را نفی و منع نموده اند. طبیعی است فقه امامیه که موافق استفاده از تمام مواهب الهی مبتنی بر رعایت اصل تساوی و حفظ حقوق دیگران است، از این قاعده استثناء نبوده و با عنایت به آیات و روایات و قواعد و اصول معتبر فقهی همواره استفاده از علوم جدید و کشف شده بشری جهت زندگی بهتر مسلمانان و استفاده های صلح آمیز مورد تأیید و تأکید بوده و حتی برخی فقها به استناد آیات و روایات استفاده و بکارگیری از سلاح های روز برای تأمین اقتدار یک کشور لازم و ضروری دانسته اند البته نظر این گروه که در اقلیت بوده به اعتقاد بسیاری این ایده با فتاوی تقلید از جمله فتاوی مشهور مقام معظم رهبری در تحریم سلاح هسته ای و بمب اتمی در تعارض بوده و قابل استناد نیستند لذا نظریه غالب فقها و مراجع تقلید اولاً در تأیید و تأکید بر استفاده صلح جویانه از انرژی هسته ای است ثانیاً هر گونه ساخت و انباشت و توسعه سلاح هسته ای را نیز منع و تحریم نموده اند. بنابراین فقه امامیه در مبنا و محتوای عقیدتی را می توان همراه و موافق با اصول مندرج در ان.پی.تی ارزیابی کرد و در مقابل بر اساس یافته های این تحقیق پیداست که حقوق بین الملل هسته ای تحت مدیریت و دخالت کشورهای هسته ای بوده و با توجه به پیشینه انعقاد معاهدات بین المللی و تأسیس گروه ها و سازمان هایی چون؛ گروه زانگر، کلپ لندن و غیرو در رابطه با حقوق سایر کشورهای دنیا در استفاده مسالمت آمیز از انرژی اتمی صرفاً تأمین امنیت و انحصار کشورهای هسته ای و قدرتمند دارای مواد و تکنولوژی هسته ای مورد لحاظ بوده است و معاهدات و قراردادهای دو و یا چندجانبه هیچگاه به تعهد عینی و واقعی کشورهای صاحب فناوری در برخورداری کشورهای متقاضی غیر هسته ای به استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای باشند جامه عمل نپوشانده است؛ بلکه برعکس کشورهای غیر هسته ای را فقط تحت رژیم کنترلی و پادمانی آژانس و تفسیر به رأی همان کشورهای هسته ای قرار داده است. هر چند تاکنون اقدامات مناسب و خوبی از طرف کشورهای غیر هسته ای از جمله انعقاد معاهده منع تسلیحات هسته ای مصوب سال ۲۰۱۷ که در راستا و تأکید بر اصل خلع سلاح عمومی و کامل هسته ای (ماده ۶ ان.پی.تی) صورت گرفته است و البته که با مخالفت شدید همین کشورهای هسته ای مواجه بوده است، لکن لازم است کشورهای غیر هسته ای و خصوصاً کشورهای اسلامی با تأسی از منابع معتبر اسلامی و با اتحاد کامل زمینه ایجاد سازمان های منطقه ای و یا بین المللی همچون سازمان منطقه ای انرژی اتمی فراهم نمایند و در پناه یک سازمان منطقه ای که به مراتب از شخصیت حقوقی تک تک کشورها قوی تر خواهد بود، اصول مورد نظر ان.پی.تی را با صورت جدی و مستمر پیگیری نمایند.

منابع

- ۱- از غندی، علیرضا؛ روشندل، جلیل، (۱۳۸۹)، مسائل نظامی و استراتژیک معاصر. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، چاپ دوم.
- ۲- جوینزی، دانیل، (۱۳۹۴)، تفسیر معاهده عدم اشاعه سلاح های هسته ای، ترجمه ابراهیم گل - علیرضا، کریمی - سیامک، اسمخانی - رضا، انتشارات خرسندی.
- ۳- حاتمی، مهدی، (۱۳۸۹)، بررسی مناقشات حقوقی در مورد استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای، رساله دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران.
- ۴- حاتمی، مهدی، (۱۳۹۹)، بررسی انطباق قواعد حاکم بر ابتکار امنیت اشاعه با حقوق بین الملل، پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی، سال بیستم، شماره ۱۱.

- ۵- خان ، حمیدرضا و علوی وثوقی، یوسف، (۱۳۹۹)، بازخوانی مبانی فقهی حرمت و ممنوعیت تولید و استفاده از سلاح های هسته ای، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۱۲، شماره ۲۲.
- ۶- رحمانی، محمد، (۱۳۸۹) ، "منع استفاده از سلاح های کشتار جمعی از نگاه مذاهب " ، فصلنامه طلوع نور. شماره ۶.
- ۷- رستمی نجف آبادی، حامد و همکاران، (۱۳۹۹)، جرم بودن اقدام علیه بشریت به وسیله سلاح های هسته ای از نگاه فقه با رویکرد فتوای مقام معظم رهبری، فصلنامه علمی فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال سیزدهم ، شماره ۴.
- ۸- رضایی پیش رباط ، صالح ، (۱۳۹۲) ، تأملی بر جنبه های قانونی ایمنی تأسیسات هسته ای در ایران ، مجله سنجش و ایمنی پرتو، جلد 1 ، شماره 2 .
- ۹- روبن میکل سون، دیوید، (۱۳۵۶)، انرژی اتمی در خدمت بشر، ترجمه هادی غلام شعاع، بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۱۰- ساعد ، نادر، (۱۳۸۳) ، توسعه دانش و فناوری صلح آمیز هسته ای در اسناد و آموزه های حقوق بین الملل ، فصلنامه سیاست دفاعی ، سال دوازدهم ، شماره ۴۶.
- ۱۱- ساعد، نادر ، (۱۳۸۴)، حقوق بین الملل و نظام عدم اشاعه تسلیحات هسته ای، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش. چاپ اول.
- ۱۲- ساعد ، نادر ، (۱۳۸۶)، تضمین قضایی حقوق ایران بر توسعه هسته‌ای مسالمت آمیز، پژوهشنامه خلع سلاح ، سال اول ، شماره ۲ .
- ۱۳- شافع، میرشهبی، (۱۳۸۰)، نظام حقوقی حاکم بر تسلیحات هسته ای ، مجله سیاست دفاعی، شماره ۳۵.
- ۱۴- شهبازی ، آرامش ، (۱۳۹۴) ، پی.اس.آی در آئینه حقوق بین الملل ، انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی ، چاپ اول.
- ۱۵- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰)، المیزان فی تفسیر القرآن. ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی. جلد دوم. قم: دفتر انتشارات اسلامی. چاپ سی و دوم.
- ۱۶- طوسی، ابوجعفر (۱۴۰۷ق.)، محمدبن الحسن. تهذیب الاحکام. جلد چهارم. تهران. دارالکتب الاسلامیه
- ۱۷- داودی لیمونی، سعید؛ داودی لیمونی، علیرضا، (۱۳۹۴) ، " ضرورت فقهی طرح منطقه ای عاری از سلاح هسته ای: ممنوعیت سلاح هسته ای از منظر حقوق بین الملل و اسلام "، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب. سال دوم. شماره سوم.
- ۱۸- ممتاز، جمشید، (۱۳۷۷)، حقوق بین الملل سلاح های کشتار جمعی ، ترجمه و تحقیق امیر حسین رنجبریان، نشر دادگستر.
- ۱۹- ممتاز، جمشید، (۱۳۷۷) ، مشروعیت کاربرد سلاح های هسته ای در حقوق بین الملل عمومی، مجله سیاست دفاعی، شماره ۲۵.

20-D.M.Edward,(1984),international legal aspects of nuclear weapons,I.C.L.Q,vol 37.

21-Goldblat, Jozef,(1982), Agreements for Arms Control: A Critical Survey. Stockholm: 23-Stockholm International Peace Research Institute.

23-International Law Association,(2000),Final Report of the Committee on the Formation of Customary (General) International Law.Statement of Principles Applicable to the Formation of General Customary International Law, Report of the Sixty-Ninth Conference,London.

24-Mathews R. and Mc cormack T.(1999) " The Relationship between International Humanitarian Law and Arms Control " , in: H.Durham and T. Mc Cormack, " The Changing face of Conflict and Efficacy of International Humanitarian Law", London, Kluwer Law International, p.75.

25-United Nations Conference on the Law of Treaties, First Session, Vienna, 26 March-24 May (1968).

26-Mason,Willrich,(1968),The non-proliferation treaty,The Michael Company Law Publisher.

27-Mcclinchey D.,(15 March 2004), "anti-Proliferation Effort Will Receive No Separate Funding,Personnel", government Executive Magazine,.

28-Tempest.R,(sep.6,1993),China Demands us Apology; search of ship fails to find warfare chemicals,Chicago sun time.

- 29-Valencia M. J,(2005),The Proliferation Security Initiative: Making Waves in Asia Adelphi paper.
- 30-Valencia M.J,(2006), Comments on the Proliferation Security Initiative: Coming in from the Cold. Austral Policy Forum.